

Sinikka Jokiniemi

Uusi opettajuus, ammatti-identiteetti ja tiedonhankinta

Sinikka Jokiniemi: Uusi opettajuus, ammatti-identiteetti ja tiedonhankinta [New teachership, professional identity and information seeking]. *Informaatiotutkimus* 25(3), pp 58-69.

This paper examines how teachers' professional identity and work roles are related to information seeking. Information seeking was explored by focusing on the ways in which teachers meet the needs brought by the future work tasks. Teachers' work roles were examined by drawing on Leckie's, Pettigrew's and Sylvain's general model of information seeking. The use of information sources were analyzed by means of information horizon maps. Twenty teachers were interviewed in 2003-2004 in Vocational Education Centre in Jämsä region. The study showed that the teachers' work roles have been changed and that there are new work-task related information needs. Information seeking, lifelong learning, and self development provided the major ways to cope with the changes of work tasks. Adopting a new teachership, keeping current and fostering professional growth and collaboration strengthened the professional identity. In turn, the strong professional identity increased the teachers' possibilities to cope with the continuous change.

Address: Sinikka Jokiniemi, Department of Information Studies, FIN 33014 University of Tampere, Finland. E-mail: sinikka.jokiniemi@uta.fi

Johdanto

Tässä artikkelissa pohditaan, millä tavoin opettajan ammatti-identiteetti ja työrooli ovat yhteydessä ammatillisen tiedon hankintaan. Vastausta etsitään seuraavien kysymysten kautta: miten opettajien työroolit ovat muuttuneet ja millaisia tiedontarpeita opettajilla on? Artikkelin pohjautuu informaatiotutkimuksen pro gradu -tutkielmaani (Jokiniemi 2005). Teoreettisena viitekehyksenä hyödynsin Leckien, Pettigrew'n ja Sylvainin (1996) kehittämää yleistä ammatillisen tiedon hankinnan mallia.

Tutkimuksen kohderyhmäksi valittiin toisen asteen ammatillisten oppilaitosten opettajat Jämsän seudun koulutuskeskuksessa. Jämsän seudun koulutuskeskuksessa oli opiskelijoita lukuvuonna 2003-2004 yhteensä 1138, opettajia 120 ja muuta henkilökuntaa 76. Tutkimusta varten haastateltiin 20 ammattiaineiden opettajaa v.

2003-2004. Haastateltujen opettajien työpaikkoja olivat ammattioppilaitos, kauppäoppilaitos, metsäoppilaitos, maatalous- ja puutarhaoppilaitos sekä sosiaali- ja terveystieteiden oppilaitos.

Ammatillisten oppilaitosten opettajien tiedonhankintaa on aiemmin tutkittu hyvin vähän Suomessa. Aikaisempi tutkimus on ollut lähinnä gradutasoista. Jukka Rantasaari (1996) tutki Harjavallan sosiaali- ja terveydenhuoltoalan oppilaitoksen opettajien tiedonhankintaa ja Mervi Kivirinnan pro gradu (1996) keskittyttiin ammattikorkeakoulujen tutkimusta tekevien opettajien tiedonhankintakanaviin ja tiedonlähteisiin. Maarit Kortelaisen pro gradu (2003, 66) käsitteli niin ikään ammattikorkeakoulujen opettajien tiedonhankintaa. Kortelainen kartoitti omassa työssään ammattikorkeakoulun opettajien työtehtäviä ja löysi vastaavanlaisia työrooleja kuin Leckien, Pettigrew'n ja Sylvainin (1996) tutkimuksessa.

Tutkimuksen viitekehys

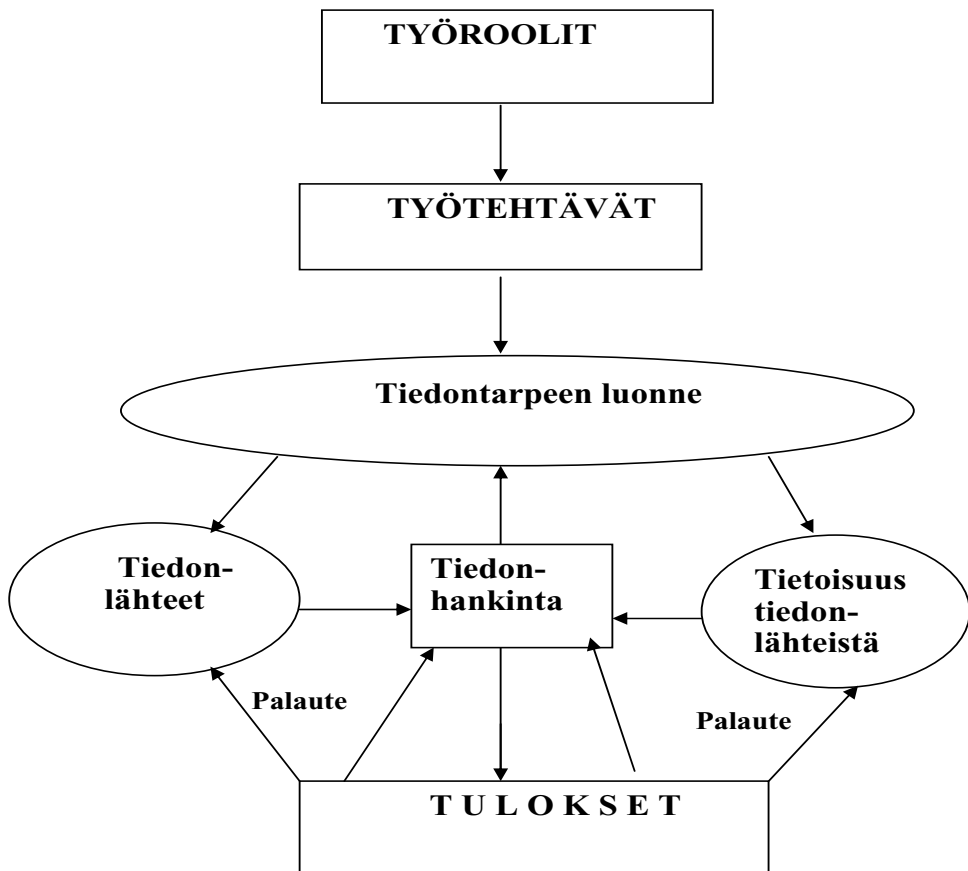
Hyödynsin Leckien, Pettigrew'n ja Sylvainin (1996) yleistä ammatillisen tiedon hankinnan mallia tutkiessani ammatti-identiteetin vaikutusta opettajien ammatilliseen tiedon hankintaan. Mallin perusolettamus on, että työntekijöiden eri ammattiroolit ja niihin kiinteästi liittyvät työtehtävät luovat erilaisia tiedontarpeita, jotka puolestaan saavat aikaan tiedonhankintakäyttäytymistä. Leckien, Pettigrew'n ja Sylvainin (1996) tutkimuksessaan löytämiä tyypillisiä työrooleja olivat muun muassa palvelun tarjoajan, johtajan/hallinnoijan, tutkijan, kouluttajan ja opiskelijan roolit.

Leckien, Pettigrew'n ja Sylvainin (1996, 187) malli korostaa tiedonhankintaa jatkuvana syklisenä prosessina. Tiedonhankinta tapahtuu

tiedontarpeiden luonteen, tiedonlähteiden, tiedonlähteitä koskevan tietoisuuden ja tulosten syklisenä vuorovaikutuksena. Mallia voidaan toisaalta kritisoida siitä, että organisaation ja ympäröivän työyhteisön vaikutus tiedonhankintaan jää vähäiseksi. Aikaisemmin opettajia tutkittaessa ei ole otettu riittävässä määrin huomioon sitä millainen vaikutus työympäristöllä voi olla tiedonhankintaan. Tiedonhankinta ei koskaan tapahdu tyhjiössä, vaan siihen vaikuttaa vahvasti myös työyhteisö ja sen sosiokulttuuriset käytänteet.

Opettajuus ja ammatti-identiteetti

Opettajuus on kuva opettajan työstä. Sitä muovaavat arkiyössä tarvittavat tiedot ja yhteiskunnan odotukset opettajan tehtävää kohtaan.

Kuvio 1. Ammatillisen tiedonhankinnan malli (Leckie, Pettigrew & Sylvain, 1996)

Opettajuus koostuu kahdesta ulottuvuudesta: yhteiskunnan edellyttämästä suuntautumisesta opettajan tehtävään ja yksilön eli opettajan suuntautumisesta tehtävään. Yhteiskunnan muuttuessa myös opettajuus muuttuu. Jos opettajan kuva omasta tehtävästään on ristiriidassa yhteiskunnan odotusten tai todellisuuden kanssa, opettaja voi joutua työssään kriisiin. (Luukkainen 2005, 18.) Opettajuutta on tutkittu Suomessa viime aikoina melko paljon. Ilkka Vertasen (2002) väitöskirjan mukaan opettajuus ei ole vain kerran hankittu pysyvä ominaisuus, vaan se kehittyy jatkuvasti yhteiskunnan ja työelämän koulutusnäkemysten mukaisesti. (Vertanen 2002, 3).

Olof Sundinin (2002, 189) mukaan ammattillinen identiteetti omaksutaan jo ammattiin kouluttauduttaessa ja se kehittyy edelleen työssäoloaikana. Liittyessään ammattiyhteisön jäseneksi henkilö omaksuu kollektiivisella tasolla myös yhteisön normit, arvot ja odotukset. Ammatti-identiteetti voidaan nähdä myös sosiaalisena identiteettinä, joka vaikuttaa henkilön fyysisiin toimiin ja käyttäytymiseen työelämässä. Sundinin (2003) sairaanhoitajien ammatti-identiteetistä ja tiedonhankintakäyttäytymisestä tekemän tutkimuksen mukaan yksilön tiedonhankinta ja tiedonkäyttö ilmentävät ammatti-identiteettiä, mutta samalla ne vastavuoroisesti vaikuttavat ammatti-identiteettiin. Henkilön on mahdollista hallita työssään useita eri ammatti-identiteettejä, vaikkakaan ei ole mahdollista omaksua niitä kaikkia täydellisesti. Identiteetit eivät ole pysyviä, vaan ne muuntuvat tilanteen mukaan. (Sundin 2003, 44-45.)

Opettaja voidaan nähdä myös identiteetin muovaajana, sillä hän osallistuu toiminnallaan oppilaiden identiteetin rakentamiseen. Samalla kun opettaja välittää työssään persoonallisten identiteettien rakentamisessa tarvittavaa informaatiota, hän myös työstää uudelleen kollektiivista identiteettiään. (Heikkinen 2000, 15.) Opettajan ammatillista identiteettiä kuvaava käsite ”uusi asiantuntijuus” (new professionalism) korostaa tutkivaa työhön suhtautumista, eettistä ammatillisuutta ja toimintaa kriittisenä muutosvoimana työyhteisössä ja yhteiskunnassa. Opettajan uuden asiantuntijuuden tunnusmerkkejä ovat: sitoutuminen oppijoihin ja heidän oppimisensa tukeminen, vastuunotto oman aineenhallinnan ja pedagogisten taitojen ylläpitämisestä, vastuu oppimisen johtamisesta ja ohjauksesta,

systemaattinen omien käytänteiden reflektointi ja kokemuksellinen oppiminen. (Luukkainen 2005, 34-35.) Käytän tässä artikkelissa uutta asiantuntijuutta ja uutta opettajuutta lähes synonyymeina.

Sundin tutki sairaanhoitajan ammattia yksilöllisellä ja kulttuurisella tasolla. Kun sairaanhoitajien koulutus siirtyi akateemiselle tasolle, parhaiten muutoksesta selviytyivät ne sairaanhoitajat, jotka pystyivät omaksumaan uuden teoreettiseen tietoon perustuvan ammatti-identiteetin ja asiantuntijuuden. Niillä sairaanhoitajilla, jotka näkivät tämän kehityksen uhkana ja pitäytyivät perinteisessä sairaanhoitajan käytäntöön perustuvassa tiedonkäsitelyssä ja ammatti-identiteetissä, ilmeni ongelmia työssä (Sundin 2002, 194). Opettajan ammatillinen kasvu on muutoksesta selviytymisen edellytys. Se on yhteydessä ihmisen minäidentiteetin muutokseen (Polo 2004, 60). Käytännön työssä uudistusten toteuttaminen edellyttää opettajalta uusien työtapojen, vuorovaikutteisuuden ja yhteistoiminnallisuuden omaksumista. Näitä uusia opettajuuden vaatimuksia ei opettajan kuitenkaan tulisi nähdä uhkana vaan mahdollisuutena hallita omaa tulevaisuuttaan, joka perustuu jatkuvaan haluun ja kykyyn oppia uutta. (Luukkainen 2005, 97.)

Empiirisen tutkimuksen toteutus

Tässä tutkimuksessa selvitettiin toisen asteen oppilaitosten opettajien ammatillisen tiedon hankintaa ja kartoitettiin haastattelujen avulla opettajien uusia tiedontarpeita sekä opettajan keinoja vastata tulevaisuuden osaamishaasteisiin. Tavoitteena oli tutkia opettajan ammattiroolien, ammatti-identiteetin ja tiedonhankinnan välisiä yhteyksiä. Työhypoteesina oli oletus, että työn ja työroolien muutos luovat opettajille uusia tiedontarpeita, mikä puolestaan johtaa tiedonhankintaan. Hypoteesi perustui Olof Sundinin (2003) tekemään tutkimukseen sairaanhoitajien ammatillisesta tiedon hankinnasta ja ammatti-identiteetin muuttumisesta kasvun ja koulutuksen seurauksena. (Sundin 2003, 134, 230.)

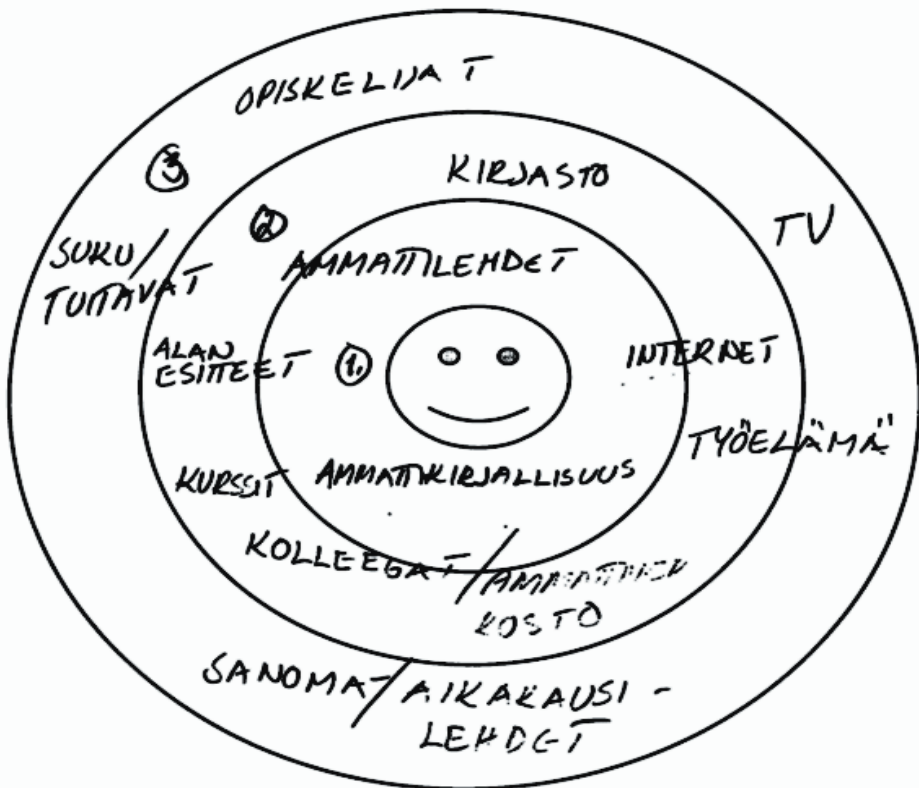
Käsilläolevassa tutkimuksessa lähdettiin selvittämään, onko Jämsän seudun koulutuskeskuksen opettajien työroolien ja tehtävien joukosta mahdollista tunnistaa rooleja, joita Leckie, Pettigrew ja Sylvain (1996) nostivat esille

tutkimuksessaan. Opettajien osaamistarpeiden muuttuessa vaaditaan uudenlaista opettajuutta, sillä opettajan ammatillisen tiedon hankinnan on pystyttävä vastaamaan uusien työtehtävien ja roolien mukaisiin tiedontarpeisiin. Tutkimuksessa selvitettiin, onko opettajilla vastaavanlaisia selviytymiskeinoja, joita Sundin oli löytänyt tutkiessaan sairaanhoitajien tiedonhankintaa.

Empiirisen tiedon keruussa hyödynnettiin haastattelujen lisäksi Diane Sonnenwaldin kehittämää informaatiohorisontin piirtämismenetelmää, jonka avulla havainnollistettiin käytettyjä tiedonlähteitä ja kanavia. Tässä tiedonkeruumenetelmässä yhdistyvät ääneenajattelu ja piirrostehtävä. Menetelmä mahdollisti laajemman ja syvemmän lähestymistavan saamisen tutkittavaan aineistoon. (Sonnenwald, Wildemuth & Harmon 2001, 83.) Informaatiohorisontti

muodostuu eri tiedonlähteistä ja kanavista, joiden käyttö määräytyy sosiaalisesti ja yksilöllisesti. Informaatiohorisontti voi muodostua erilaisista verkostoista, tiedonhakuvälineistä, dokumenteista, omista kokemuksista tai havainnoista. Tiedonhankintatilanteessa henkilö valitsee tästä laajasta tiedonlähteiden avaruudesta itselleen tehokkaimman ja sopivimman tiedonlähteen. Sonnenwaldin mukaan jokaisessa tilanteessa, jossa ihminen toimii, voidaan löytää informaatiohorisontti. (Sonnenwald 1999, 2001, 68.)

Haastattelussa opettajia pyydettiin kertomaan työhön liittyvästä viimeisimmästä tiedonhankintatapahtumasta. Piirrostehtävässä haastateltavalle annettiin täytettäväksi kuvio, jossa on sisäkkäin kolme kehää (ks. kuvio 2.). Kuvion keskellä on tiedonhakija. Informaatiohorisontin kehät

Kuvio 2. Esimerkki opettajan informaatiohorisonttikartasta

ilmaisevat tiedonlähteiden suhteellista tärkeyttä siten että sisimmälle kehälle (kehä 1) merkitään tärkeimpinä tai merkittävimpinä pidetyt tiedonlähteet tai kanavat, kehälle 2 seuraavaksi tärkeimmät ja ulommaisena olevalle kehälle 3 vähiten tärkeät. Kuviossa 2 on erään opettajan omista tiedonlähteistään tekemä informaatiohorisonttipiirros, jossa kehälle 1 on sijoitettu ammattikirjallisuus ja ammattilehdet. Toiselle kehälle on lisäksi merkitty työelämä, ammattiverkosto, kollegat, kirjasto, kurssit ja alan esitteet ja 3. kehälle opiskelijat, sukulaiset ja tuttavat, televisio, sanoma- ja aikakauslehdet.

Informaatiohorisonttikarttojen tulkinnessa sovellettiin Reijo Savolaisen ja Jarkko Karin (2004) käyttämää tiedonlähteiden luokittelumenetelmää. Savolainen ja Kari tutkivat tavallisten kansalaisten tiedonhankintaa Webistä ja verkkolähteiden merkitystä tiedonlähteiden kokonaisuudessa. He jakoivat tiedonlähteet kuuteen eri ryhmään: henkilölähteet, verkkolähteet, painettu tiedonvälitys, muu tiedonvälitys, organisaatiolähteet ja muut lähteet (Savolainen & Kari, 2004, 422-424). En käyttänyt suoraan heidän luokitteluaan, vaan yhdistin joitakin läheisesti toisiinsa kuuluvia aihealueita, jotta sain suurempia laskentayksiköitä. Savolainen & Kari erittelivät henkilölähteitä melko tarkasti: vanhemmat, vaimo, tytär jne. En yksilöinyt lähisukulaisia niin tarkasti vaan he muodostivat kokonaisuuden ”sukulaiset?”. Käyttämäni tiedonlähdeluokitus oli seuraava: 1) henkilölähteet 2) painetut lähteet 3) verkkovälitteinen media 4) organisaatiolähteet 5) joukkotiedotusvälineet ja 6) muut lähteet (ks. taulukko 1.)

Tulokset

Opettajan työ oli ennen 1980-lukua kaikilla koulutuskeskuksen neljällä eri koulutuslalla pääasiassa ammatin opetusta. Keskiasteen koulun uudistus alkoi näkyä oppilaitoksissa 1980-luvun puolivälin jälkeen. 1990-luvulla ammatillisuuden osuus väheni edelleen, kun taas kasvatuksellisuuden ja vuorovaikutuksen osuus lisääntyivät. Omassa tutkimuksessani opettajat kertoivat samoja asioita kuin Tiilikkalankin (2004, 16) tutkimuksessa: opettajan rooli oli muuttunut järjestyksenvalvojaksi, kurinpitäjäksi ja opiskelijoiden motivoijaksi. Tärkeimpiä muutoksia opetuksen kannalta oli opiskelija-aineiden muuttuminen ja verkko-opetuksen tulo

oppilaitoksiin.

Informanttien mukaan tämän päivän opiskelijat ovat lyhytjänteisempiä ja vastuuntunottomampia kuin aiemmin eivätkä he jaksa kauaa keskittyä luentomuotoisen opetuksen kuuntelemiseen. Opetuksen tasoa on tämän vuoksi jouduttu laskemaan, koska opiskelijat eivät pysty enää omaksumaan opetettavia asioita siinä määrin kuin aikaisemmin. Tutkimuksessa tuli selvästi esiin myös se, että opettajat kaipasivat erityispedagogiikkaan liittyvää lisäkoulutusta, voidakseen paremmin ottaa huomioon tukiopetuksen tarpeessa olevat opiskelijat.

Työtehtävät ja roolit

Tutkimuksen mukaan opettajien työtehtävät olivat hyvin monipuolisia: opetustyötä, tuntien ja tulevien koulutusten suunnittelua, verkkokurssien suunnittelua, työssäoppimisen ohjaamista, lukujärjestysten tekoa, yritysryhmän vetämistä, näyttötutkintojen vastaanottoa, arviointia, projekteissa toimimista, kokouksia, markkinointia, yhteistyötä eri oppilaitosten, työelämän ja työyhteisöjen kanssa. Sosiaali- ja terveystieteiden oppilaitoksen opettajilla opetuksen osuus työtehtävistä vaihteli 25 - 85 % kokonaistyöajasta keskiarvon ollessa 55 %. Vastaavasti ammattioppilaitoksen opettajilla yli 85 % kokonaistyöajasta oli opetusta. Verrattaessa tuloksia Rantasaaren (1996) havaintoihin voitiin todeta opettajien työn monipuolistuneen ja erilaisten opetuksen ulkopuolisten tehtävien lisääntyneen huomattavasti.

Leckien, Pettigrew'n ja Sylvainin (1996) yleisen ammatillisen tiedon hankinnan mallin mukaisia työrooleja ovat muun muassa palvelun tarjoajan, johtajan/hallinnoijan, tutkijan, kouluttajan ja opiskelijan roolit. Omassa tutkimuksessani löysin seuraavat roolit:

Kouluttajan/opettajan/suunnittelijan rooli. Yksi tämän tutkimuksen tärkeimmistä havainnoista oli suunnittelija-opettajan roolin vahva ilmeneminen. Suunnittelun osuus opettajan varsinaisesta työstä on lisääntynyt huomattavasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Verkko-opetuksen suunnittelu oli uusi suunnittelijan rooliin kuuluva työtehtävä, jota ei aikaisemmissa 1990-luvulla tehdyissä Rantasaaren ja Kivirinnan tutkimuksissa vielä esiintynyt. Samoin näyttötutkintojen vastaanottaminen oli uutta toimintaa, jota on tehty vasta muutaman vuoden ajan.

Palvelun tarjoajan/asiantuntijan rooli. Palvelun tarjoajan rooliin luettiin kuuluvaksi opettajan kouluttajana ja asiantuntijana toimiminen. Opettajat saattoivat osallistua oppilaitoksen resurssien hankkimiseen antamalla täydennyskoulutusta maksullisena palvelutoimintana oppilaitoksen ulkopuolisille tahoille.

Johtajan/hallinnoijan rooli. Hallinnointityötä tekivät poikkeuksetta kaikki opettajat osallistumalla kokouksiin, projekteihin ja erilaisiin verkostoitumistapaamisiin. Erilaisissa projekteissa toimiminen oli yleistä kaikissa Jämsän seudun koulutuskeskuksen oppilaitoksissa.

Tutkijan rooli. Tutkijan rooli oli ominainen joillekin opettajille, jotka olivat omaksuneet tutkivan työotteen tai tekivät omassa organisaatiossaan jonkinasteista tutkimus- tai kehittämistyötä.

Opiskelijan rooli. Opiskelijan rooliin liittyviä tehtäviä olivat oman ammattitaidon ylläpitäminen ja uuden oppiminen. Siihen kuului myös ammattikirjallisuuden lukeminen sekä erilaisiin koulutustilaisuuksiin osallistuminen.

Uudet roolit. Ammattioppilaitoksessa ja luonnonvara-alan oppilaitoksissa opettajat näyttivät omaksuneen selkeämmin kasvattajan roolin ohjattaessaan opiskelijoita kädestä pitäen oppimiseen ja ammatin saloihin. Opettajat kertoivat, että suuri osa työajasta meni siihen, että he opettivat opiskelijoita olemaan ”ihmisiksi” ja neuvoivat sitä, kuinka koulussa tulee käyttäytyä.

Kaikki edellä mainitut roolit voitiin löytää Jämsän seudun koulutuskeskuksen opettajien työtehtävistä. Opettajan ammatillisen tiedon hankinnan on tulevaisuudessa pystyttävä vastaamaan kaikkien näiden työroolien ja työtehtävien vaatimiin uusiin tiedontarpeisiin.

Tiedonhankinta

Suurin osa haastatelluista opettajista piti tiedonhankintaa tärkeänä omassa työssään. Omien tietojen päivittäminen ja ajan tasalla pysyminen olivat kaikkein tyypillisimpiä tiedontarpeita. Seuraavaksi tyypillisimpiä olivat tiedon etsiminen jotakin yksittäistä tiedontarvetta varten tai tarve varmistaa jonkin asian paikkansapitävyys. Tietoa tarvittiin usein myös oppituntien suunnitteluun. Luukkaisen (2004, 2005) mukaan uudessa opettajuudessa tiedonhankinta on keskeinen toimintatapa. Omien tietojen jatkuvan päivittämisen ja ajan tasalla pysymisen mainitsi

kuusitoista opettajaa kahdestakymmenestä, joten haastatteluaineisto tukee havaintoa, että suurin osa opettajista oli omaksunut ns. uuden opettajuuden toimintatavat.

Käytetyimmät tiedonlähteet ja kanavat

Opettajat merkitsivät informaatiohorisonttikarttoihin yhteensä 258 tiedonlähteitä ja kanavaa. Muutamat näistä lähteistä (esim. kollegat ja Internet) mainittiin kuitenkin useampaan kertaan, joten eri tiedonlähteiden kokonaismäärä on em. lukua pienempi. Tulokset viittaavat siihen, että opettajien käytettävissä on laaja tiedonlähteiden joukko. Ammattikirjallisuus ja Internet olivat käytetyimpiä tiedonlähteitä ja tiedonhankintakanavia, sillä kaikki kaksikymmentä haastateltavaa mainitsivat ne. Kollegat ja ammattilehdet olivat seuraavaksi eniten hyödynnettyjä yksittäisiä tiedonlähteitä.

Tiedonlähteiden merkittävyyttä suhteessa toisiinsa mitattiin samaan tapaan kuin Savolaisen ja Karin (2004) tutkimuksessa. Informaatiohorisontin 1. kehälle merkittyjen tiedonlähteiden arvioitiin olevan kolme kertaa ja toiselle kehälle sijoitettujen kaksi kertaa tärkeämpiä kuin kehälle 3 merkittyjen lähteiden. Tämän vuoksi kehälle 1 merkityt lähteet pisteytettiin kertomalla tälle kehälle sijoitettujen lähteiden määrä kolmella (esim. jos haastatellut sijoittivat kollegan tälle kehälle yhteensä 10 kertaa, tämä tiedonlähde sai kaikkiaan $3 \times 10 = 30$ pistettä). 2. kehän tiedonlähteiden määrä kerrottiin vastaavasti kahdella ja 3. kehälle merkityt tiedonlähteet kerrottiin yhdellä (ks. Taulukko 1).

Tutkimus osoitti, että opettajat pitivät oppilaitoksesta riippumatta tärkeimpinä *painettuja lähteitä* (yht. 161 pistettä) Ammattikirjallisuus oli merkittävin yksittäinen opettajien tiedonlähde 53 pisteellä. Toiseksi merkittävimpiä tiedonlähteitä opettajille olivat *henkilölähteet* (131 pistettä). Tämä tutkimus tukee Kortelaisen (2003) havaintoa, että kollegat ovat hyödynnetyimpiä henkilölähteitä eli vähintään joka toinen opettaja kääntyi kollegan puoleen tiedonhankintaan liittyvissä ongelmissaan. Yllättävä havainto tutkimuksessa oli se, että opettajat arvostivat opiskelijoiden tietämystä erittäin paljon. Kollegat, ystävät, tuttavat ja omat läheiset koettiin myös helposti lähestyttävänä ja luotettavana tiedonhankintakanavana.

Kolmanneksi merkittävimmäksi tiedonlähteeksi muodostuivat *organisaatiolähteet* (79 pistettä). Käytetyin yksittäinen organisaatiolähteisiin kuuluva tiedonlähde oli työelämä ja sen

Taulukko 1. Käytetyt tiedonlähteet

TIEDONLÄHDETYYPIT	Kehä 1	pist.	Kehä 2	pist.	Kehä 3	Kaikki yht.
PAINETUTLÄHTEET						
ammattikirjallisuus	13x3	39	7x2	14	-	53.p.
ammattilehdet	11x3	33	4x2	8	1	42.p.
sanomalehdet	4x3	12	5x2	10	5	27.p.
alan esitteet	2x3	6	6x2	12	3	21.p.
aikakauslehdet	-	-	2x2	4	5	9.p.
alan säädökset/ohjekirjat	2x3	6	1x2	2	-	8.p.
oppikirjat	-	-	-	-	1	1.p.
		96		50	15	161.p.
HENKILÖLÄHTEET						
kollegat	10x3	30	4x2	8	3	41.p.
ammattiverkosto	5x3	15	4x2	8	1	24.p.
sukulaiset	3x3	9	2x2	4	9	22.p.
opiskelijat	2x3	6	4x2	8	3	17.p.
tuttavat, ystävät	1x3	3	1x2	2	5	10.p.
omat kokemukset	3x3	9	-	-	1	10.p.
esimies	1x3	3	-	-	1	4.p.
kansalaiset	1x3	3	-	-	-	3.p.
		78		30	23	131.p.
ORGANISAATIO-LÄHTEET						
työelämä	2x3	6	9x2	18	1	25.p.
asiantuntijat eri organisaatioissa	4x3	12	4x2	8	3	23.p.
yl. kirjastot	2x3	6	5x2	10	1	17.p.
oppilaitoskirjastot	4x3	12	1x2	2	-	14.p.
		36		38	5	79.p.
VERKKOVÄLITTEINEN MEDIA						
Internet	12x3	36	6x2	12	2	50.p.
tietokannat (ammattilliset)	1x3	3	3x2	6	-	9.p.
cd-rom	-	-	2x2	4	1	5.p.
multimedia	-	-	1x2	2	1	3.p.
tietokoneohjelmat	1x3	3	-	-	-	3.p.
		42		24	4	70.p.
MUUT LÄHTEET						
koulutukset	5x3	15	4x2	8	4	27.p.
kurssit	3x3	9	5x2	10	6	25.p.
omat kokoelmat	2x3	6	3x2	6	-	12.p.
taide ja kulttuuri	-	-	-	-	1	1.p.
messut	-	-	-	-	1	1.p.
		30		24	12	66.p.
JOUKKOTIEDOTUSVÄLIN.						
TV	2x3	6	5x2	10	7	23.p.
radio	1x3	3	4x2	8	3	14.p.
		9		18	10	37.p.
KAIKKI YHTEENSÄ						544.p.

edustajat 25 pisteellä. Tämän tutkimuksen haastatteluissa tuli usein esiin työelämäyhteistyö ja verkostoituminen erilaisten organisaatioiden kanssa. Toinen käytetty organisaatiolähteisiin sijoitettu tiedonhankintakanava oli kirjastot. Haastattelun mukaan melkein kaikki opettajat käyttivät jotakin kirjastoa. Kaupunginkirjastoilla oli opettajille lähinnä viihteellinen rooli. Kaikki opettajat käyttivät tai olivat käyttäneet oppilaitoskirjastoa. Oppilaitoskirjastosta haettiin yleensä ammattilehtiä ja ammattikirjallisuutta sekä omaan opiskeluun ja harrastuksiin liittyvää kirjallisuutta. Tutkimuksissa tuli vahvasti esiin ammattikirjallisuuden ja lehtien arvostus, mikä kuvasti uutta asiantuntijuutta ja opettajuutta.

Internet

Yksittäisten tiedonlähteiden merkittävyyttä opettajille mitattaessa Internet saavutti toisen sijan 50 pisteellä. Opettajat käyttivät Internetiä paljon, mutta totesivat myös sieltä saadun tiedon epäluotettavuuden. Internetiä pidettiin nopeana ja helppona tapana etsiä tietoa, mutta suurin osa opettajista oli myös kokenut vastoinkäymisiä etsiessään tietoa hakukoneiden avulla. Yli puolet opettajista kertoi käyttävänsä Internetiä päivittäin (11/20 vastaajaa) ja 7 opettajaa viikoittain sekä 2 opettajaa kuukausittain. Koulutusalaakohtaisena erona voitiin todeta, että sosiaali- ja terveystieteen sekä tietotekniikan, matkailun ja yritystoiminnan opettajat käyttivät Internetiä päivittäin. Vähäisintä Internetin käyttö näytti olevan ammattioppilaitoksen ja luonnonvara-alan opettajilla. Kaikkien koulutusalojen opettajien Internetin käyttö liittyi lähinnä opetettavaan ammattialaan.

Haastateltavat kertoivat etsivänsä Internetistä faktatietoa, organisaatioiden verkko-osoitteita ja puhelinnumeroita tai sieltä tarkistettiin yksittäisten tietojen ajantasaisuutta. Omaan alaan liittyvien organisaatioiden, viranomaisten ja järjestöjen sivuilla vierailtiin myös usein. Ammattiopettajat kaipasivat ohjausta Internetistä saatavan tiedon laadun arviointiin sekä opastusta hakukoneiden ja tietokantojen käyttöön. Opettajat eivät pitäneet Internetistä opetustarkoitukseen saatavaa aineistoa sopivan tasoisena, jotta sitä olisi sellaisenaan voinut tarjota opiskelijaryhmien käyttöön. Joskus aineisto oli liian vaikeasti omaksuttavaa ja joskus taas liian yksinkertaista tasoltaan.

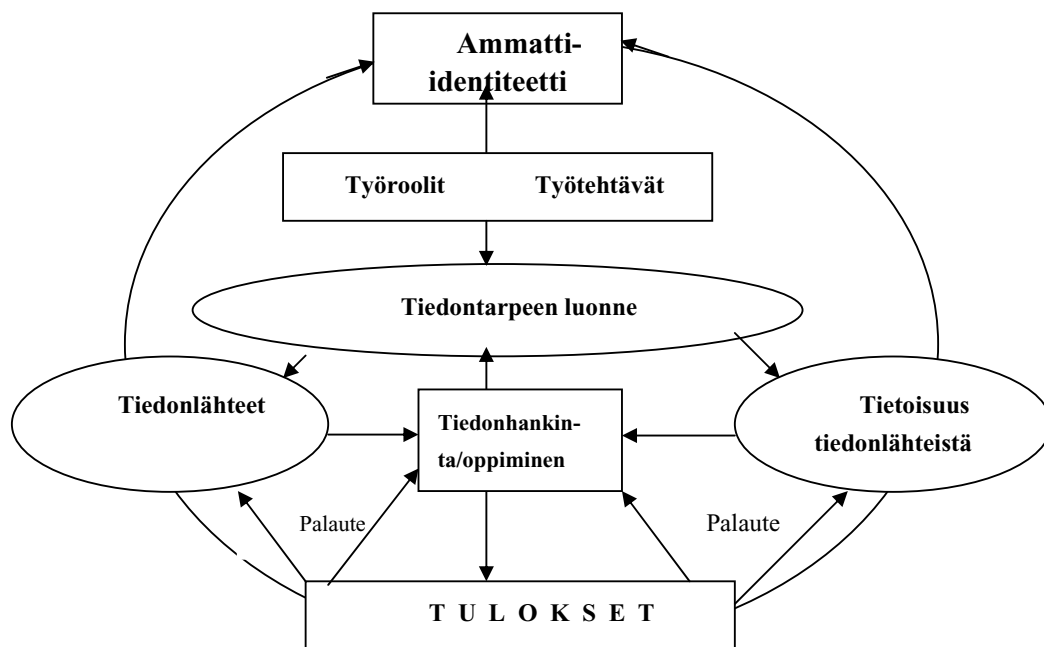
Opettajien kertoman mukaan nopeasti kehittyville koulutusaloille Internetistä saatu aineisto oli välttämättömyys: muun muassa kaupallisen alan, tietotekniikan sekä sosiaali- ja terveystieteen opetus vaativat opettajilta jatkuvaa ajan tasalla pysymistä. Savolaisen ja Karin (2004, 21) tutkimuksen mukaan Internetistä saatu tieto täydensi ja tuki muista tiedonlähteistä hankittua tietoa. Opettajilla ei haastattelujen mukaan ollut aikaa laajan viiteaineiston selaamiseen eikä oleellisen tiedon etsimiseen löydetystä aineistosta.

Ammatillinen identiteetti

Ammatillinen opettajuus ilmeni eri tavalla kaikilla Jämsän seudun koulutuskeskuksen neljällä koulutusosalalla. Opettajien ammatilliseen tiedon hankintaan liittyvistä toiminnan kuvauksista pyrittiin löytämään viitteitä joko perinteisestä opettajuudesta tai uudesta opettajuudesta. Opettajuuden rakentumiseen eri oppilaitoksissa vaikuttivat voimakkaasti opiskelija-aineksen nuorentuminen ja oppilaitoskohtaiset perinteiset tavat toimia. Ammattioppilaitoksen opettajat näyttivät tutkimuksen mukaan suosivan mallioppimista ja arvostivat perinteisiä opetusmenetelmiä enemmän kuin muiden alojen oppilaitosten opettajat.

Ruohotien (2000) mukaan ammatillista kasvua laukaisevia tekijöitä voidaan löytää yhteiskunnasta, organisaatiosta, työroolista ja yksilöstä itsestään. Tutkitut opettajat olivat tunnistaneeet olevansa osallisena opiskelijan oppimisprosessissa ja samalla heidän omat tietonsa ja tiedonhankintataitonsa kehittyivät. Haastateltavien mukaan opettaja oli oman alansa asiantuntija ja samalla myös uuden oppija. Opettajan ammatillisen kasvun ja merkittävien oppimiskokemusten todettiin muuttavan ja vahvistavan ammatillista identiteettiä.

Suurin osa opettajista arvosti oman alan kurssseja ja koulutusilaisuuksia. Opettajien täydennyskoulutukselle antaman merkittävyyden perusteella ammatillista kehittymistä voidaankin pitää yhtenä opettajien selviytymiskeinona muuttuvassa yhteiskunnassa.

Kuvio 3. Ammatti-identiteetti komponentilla täydennetty yleinen tiedonhankinnan malli.

Kuvio 3 osoittaa, miten Leckien, Pettigrew’n ja Sylvainin mallia voidaan täydentää lisäämällä uudeksi komponentiksi ammatti-identiteetti, joka määrittää tiedonhankintaa ja oppimista. Uuden opettajuuden mukainen ammatti-identiteetti vaikuttaa tietoisuuteen tiedonlähteistä ja eri tiedonlähteiden käytön intensiteettiin. Tiedonhankinta, oppiminen ja ammatillinen kasvu vahvistavat ammatti-identiteettiä edelleen. Sundinin (2003, 44-45) mukaan yksilön tiedonhankinta ja tiedonkäyttö ilmentävät ammatti-identiteettiä, mutta samalla vastavuoroisesti vaikuttavat ammatti-identiteettiin ja muuttavat sitä.

Opettajat voivat muokata tiedonlähteitä ja samalla vaikuttaa niihin niin, että ne vastaavat paremmin heidän ja opiskelijoiden tiedontarvetta. Samoin opettajat voivat vaikuttaa opiskelijoiden identiteetin muovautumiseen. Opettajat kertoivat kuinka heidän ammatillinen identiteettinsä oli muuttunut: eräs haastateltava luonnehti muutosta ”puhtaasta tiedonjakajasta” ”tiedonmuok-kaajaksi” toteamalla, että ”opettaja muokkaa etsimäänsä tietoa opiskelijoiden käyttöön.” Opettajat muokkasivat Internetistä saatavaa

aineistoa helpotajuisemmaksi, jotta opiskelijat voisivat ymmärtää ja omaksua opiskeltavat asiat nopeammin.

Päätelmiä

Kaikki Leckien, Pettigrew’n ja Sylvainin (1996) tutkimuksessa tunnistetut roolit voitiin löytää käsilläolevassa tutkimuksessa. Keskeisiä olivat palvelun tarjoajan, johtajan/hallinnoijan, tutkijan, kouluttajan ja opiskelijan roolit. Yksi tutkimuksen keskeisimpiä havaintoja oli opettajien ammatti-identiteetin kehittyminen kaikissa oppilaitoksissa suunnittelija-opettajan suuntaan. Selkeimmin tämä näkyi sosiaali- ja terveysalan opettajien toimenkuviissa, joissa opettamisen osuus kaikista työtehtävistä oli vähentynyt lähes puoleen. Syynä muutoksen oli, että oppilaitoksen laajentuminen uusille koulutusaloille ja lisä- ja täydennyskoulutuksen antaminen. Opettajien työtehtävistä voitiin löytää myös uusia toissijaisia rooleja, kuten toimiminen järjestyksenvalvojana, kasvattajana, sosiaalityöntekijänä tai psykologina.

Työhypoteesina oli, että uudet osaamistarpeet ja ammattiroolin muutos luovat opettajille tiedontarpeita, mitkä puolestaan johtavat tiedonhankintaan. Tutkimuksessa voitiin havaita, että ammatti-identiteetti vaikutti henkilön tiedonhankintaan sitä suuntaavasti ja motivoivasti. Uuteen opettajuuteen kuuluva oman opetusalan jatkuva seuraaminen ja ajan tasalla pysyminen vahvisti ammatillista identiteettiä. Tiedonhankinta ja tiedonkäyttö ilmensivät ammatti-identiteettiä ja samalla ne vastavuoroisesti muokkasivat ammatti-identiteettiä. Tutkimus osoitti myös sen, että työtehtävillä ja uusilla rooleilla oli vaikutusta tiedontarpeen luonteeseen, koska ne loivat uudenlaisia osaamisen tarpeita. Tiedonhankinta ja oppiminen tapahtuivat symbioosissa tiedonlähteitä koskevan tietoisuuden ja lähteiden saatavuuden kanssa.

Suhteutettaessa tutkimuksen tuloksia Leckien, Pettigrew'n ja Sylvainin ammatilliseen tiedonhankinnan malliin opettajien työtehtävät ja työroolit osoittautuivat pikemminkin rinnakkaisiksi ja vuorovaikutteisiksi kuin lineaarisiksi. Raja tehtävien ja roolien välillä näyttöytyi häilyvänä. Leckien, Pettigrew'n ja Sylvainin malliin työtehtävien ja työroolien yläpuolelle voidaan lisätä opettajan professioon kuuluva ammatti-identiteetti tiedonhankintaan oleellisesti vaikuttavaksi tekijäksi. Opettajien tiedonhankintakäyttäytymistä tutkittaessa heillä voitiin nähdä olevan joko perinteinen tai ns. uuteen opettajuuteen perustuva ammatti-identiteetti, joka vaikutti siihen, millä intensiteetillä tietoa etsittiin ja minkälaisia tiedonlähteitä käytettiin.

Uuden opettajuuden mukaista ammatti-identiteettiä ilmensivät tässä tutkimuksessa nimenomaan opettajien jatkuva omien tietojen päivittäminen, ajan tasalla pysyminen, projekteissa toimiminen ja verkostoituminen sekä omaan opiskeluun liittyvä tiedonhankinta. Suurin osa haastatelluista opettajista ilmensi uutta opettajuutta. Ainoastaan muutaman opettajan kertomuksissa omista toimintatavoistaan voitiin löytää perinteisen opettajuuden piirteitä ja tämäkin oli koulutusalaan liittyvää. Uuden opettajuuden omaksuneet opettajat näyttivät pystyvän paremmin sulauttamaan uudet roolit ja vastuut omaan identiteettiinsä.

Tämän tutkimuksen tulos poikkeaa huomattavasti niin Kivirinnan (1996) kuin Rantasaarenkin (1996) tutkimusten tuloksista, joissa todettiin oppituntien suunnittelun olleen opettajien tärkein

tiedonhankintaa virittävä tekijä. Haastattelujen ja informaatiohorisonttikarttojen perusteella voidaan todeta, että opettajien tärkein yksittäinen tiedonlähte oli *ammattikirjallisuus* ja toiseksi tärkein *Internet*, ja kolmanneksi tärkein *ammattilehdet* ja neljäntenä *kollegat*. Tiedonlähdetyyppien kokonaisuuksia merkittävyyden perusteella tarkasteltaessa *painetut lähteet* olivat kaikkein tärkeimpiä opettajille. Toiseksi tärkeimmäksi tiedonlähteeksi merkittävyyden perusteella muodostuivat *henkilölähteet*, ja kolmanneksi tärkeimmäksi *organisaatiolähteet*. Yhteenvetona voidaan todeta, että opettajat käyttivät useimmiten luotettaviksi ja hyväiksi havaitsemiaan tiedonlähteitä ja asiantuntijoita. Heille oli tärkeää lähteen helppo saatavuus ja lähteen tuttuus, mutta joskus myös sattuma saattoi vaikuttaa tiedonlähteen valintaan.

Arviointia

Leckien, Pettigrew'n, Sylvainin ammatillisen tiedon hankinnan malli soveltui hyvin opettajien ammatillisen tiedon hankinnan tutkimiseen. Sen vuoksi, että malliin oli mahdollista lisätä ammatillinen identiteetti tiedonhankintaan yleisellä tasolla vaikuttavaksi tekijäksi. Tiedonlähteiden kartoituksen osalta tutkimuksen validiutta lisäsi kahden toisiaan tukevan aineistonkeruumenetelmän käyttäminen. Haastatteluissa saatu tieto ja informaatiohorisonttikartat täydensivät toisiaan. Pelkkää haastatteluaineistoa analysoitaessa tutkija olisi joutunut itse arvottamaan haastateltavan vastaukset johonkin kategoriaan kuuluviksi. Tämän tutkimuksen pohjalta ei kuitenkaan voida yleistää ammatti-identiteetin vaikutusta koskemaan kaikkea ammatillista tai kaikkien opettajien tiedonhankintaa.

Tutkimus tuotti runsaasti opettajien tiedonhankintaa kuvaavaa aineistoa, jonka analyysia olisi ollut mielenkiintoista jatkaa. Eri tiedonlähdetyyppien prioriteettijärjestyksen muodostumista eri oppilaitosten opettajilla olisi voinut eritellä tarkemmin: mitä lähteitä suosittiin, mitkä jäivät perifeerisiksi; miksi joissakin oppilaitoksissa päädyttiin valitsemaan eri tiedonlähteitä ensisijaisiksi lähteiksi. Ammatti-identiteetin tutkiminen oli vaikeaa, koska se ilmeni ensisijaisesti käytännön toimintana, käytettyinä opetusmenetelminä ja tiedonhankintakäyttäytymisenä työyhteisössä. Ammatti-identiteettiä ei voinut

kartoittaa siitä suoraan informanteilta kysymällä. Mutta opettajilta olisi voinut kysyä muun muassa heidän työssä jaksamisestaan tai siitä, olivatko he kokeneet rooliristiriitoja työssään. Opettajien rooliristiriitojen kokemukset ja jaksamisongelmat olisivat paremmin ilmentäneet erilaisia ammatti-identiteetin aspekteja.

Tämän tutkimuksen mukaan tiedonhankinnan osuus opettajien päivittäisessä työssä on lisääntynyt huomattavasti viime vuosina ja on oletettavaa, että kirjastojen ja opettajien itse tuottamien sisältöjen merkitys opetuksessa tulee kasvamaan. Opettajia voidaan parhaiten tukea tiedonhankinnassa tarjoamalla heille tietoa erilaisista tiedonhankintakanavista ja tiedonlähteistä sekä koulutusta niiden hyödyntämiseen. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että jatkuva ammatillinen kasvu ja uuden opettajuuden toimintatapojen omaksuminen vahvistaa opettajien ammatti-identiteettiä ja näin ollen sitä voidaan pitää opettajien merkittävänä selviytymiskeinona.

Hyväksytty julkaistavaksi 10.8.2006

Lähteet:

- Heikkinen, H. L. T. (2000). Opettajan ammatin olemusta etsimässä – hyvä opettaja tekee itsensä tarpeettomaksi. Teoksessa K. Harra (toim.) Opettajan professiosta. Artikkelisarja. OKKA-säätiön vuosikirja 2000, 1. Helsinki: OKKA-säätiö, 8-19.
- Jokiniemi, S. (2005) Opettajien informaatiohorisontit: ammatillisen tiedon hankinta ammatti-identiteetin näkökulmasta. Tampere: Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos. Pro gradu –tutkielma. URL: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00742.pdf> (22.5.2006)
- Jämsän seudun koulutuskeskus. Vuosikertomus 2003 – 2004. Jämsänkoski.
- Kivirinta, M. (1996). Ammatillisen alan opettajatutkijoiden tiedonhankintakäyttäytyminen: Jyväskylän ammatillisen opettajakorkeakoulun tutkimusta tekevien opettajien tiedonhankintakanavat ja tiedonhankintataidot. Tampere: Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos. Pro gradu –tutkielma.
- Kortelainen, M. (2003). Opettajien ammatillisen tiedon hankinta Hämeen ammattikorkeakoulussa. Tampere: Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos. Pro gradu –tutkielma.
- URL: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00218.pdf> (11.11.2005)
- Leckie, G. J. & Pettigrew, K.E. & Sylvain, C. (1996) Modelling the information seeking of professionals: a general model derived from research on engineers, health care professionals and lawyers. *Library Quarterly* 66(2): 161-193.
- Leckie, G. J. & Pettigrew, K.E. (1997) A general model of information seeking of professionals: role theory through the back door. Teoksessa P. Vakkari., R. Savolainen & B. Dervin (toim.) Information seeking in context. Proceedings of an international conference on research in information need, seeking and use in different context, 14-16 August 1996, Tampere, Finland. London: Taylor Graham, 99-122.
- Luukkainen, O. (2004). Opettajuus – Ajassa elämistä vai näyttämistä? Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis, 986. Väitöskirja. URL: <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5885-0.pdf> (11.11.2005)
- Luukkainen, O. (2005). Opettajan matkakirja tulevaan. Opetus 2000 -sarja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Polo, S. (2004). Minästäkö kaikki riippuu? Ammatillisen aikuisopettajan valmiudet selviytyä muuttuvassa toimintaympäristössä. Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis, 1043. Väitöskirja. URL: <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-6127-4.pdf> (11.11.2005)
- Rantasaari, J. (1996). Ympäristö, organisaatio ja rooli opettajien tiedonhankinnan virittäjinä. Tampere: Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos. Pro gradu –tutkielma.
- Ruohotie, P. (2000). Oppiminen ja ammatillinen kasvu. Porvoo: WSOY.
- Savolainen, R. & Kari, J. (2004). Placing the Internet in information source horizons. A study of information seeking by Internet users in the context of self-development. *Library & Information Science Research*, 26(4): 415-433.
- Sonnenwald, D. H. (1999). Evolving perspectives of human information behaviour: Contexts, situations, social networks and information horizons. Teoksessa: T. D. Wilson & D.K. Allen (toim.) Exploring the contexts of information behaviour. London: Taylor Graham, 176-190.
- Sonnenwald, D. H., Wildemuth, B. M., & Harmon, G. L. (2001). A research method to investigate information seeking using the concept of information horizons: an example from a study of lower socio-economic students' information seeking

- behaviour. *The New Review of Information Behaviour Research* (2): 65-86.
- Sonnenwald, D. H. (2005). Information horizons. Teoksessa K. E. Fisher., S. Erdelez & L. McKechnie (toim.) *Theories of information behaviour*. Medford: Information Today, 191-197.
- Sundin, O. (2003). Informationsstrategier och yrkesidentiteter: en studie av sjuksköterskors relation till fackinformation vid arbetsplatsen. Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap/Biblioteks högskolan. Valfrid, 25. Högskolan i Borås, Göteborgs Universitet. Väitöskirja.
- Sundin, O. (2002). Nurses' information seeking and use as participation in occupational communities. *The New Review of Information Behaviour Research* (3): 187-202.
- Sundin, O. & Hedman, J. (2005). Professions and occupational identities. In K.E. Fisher., S. Erdelez & L. McKechnie (toim.) *Theories of Information behaviour*. Medford: Information Today, 293-297.
- Tiilikkala, L. (2004). Mestarista tuutoriksi. *Suomalaisen ammatillisen opettajuuden muutos ja jatkuvuus*. Helsinki: Okka-säätiö. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 6(4): 8-19.
- Vertanen, I. (2002). *Ammatillinen opettajuus vuonna 2010. Toisen asteen ammatillisen koulutuksen opettajan työn muutokset vuoteen 2010 mennessä*. Tampereen yliopiston Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu.